

ЗМІСТ ТА ФОРМИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ШКОЛЯРАМИ У 20-30-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Наприкінці 80-х рр. у радянській школі було створено розвинуту, як в методичному, так і організаційному плані, систему профорієнтаційної роботи з учнями. Зрозуміло, що її було недоцільно автоматично переносити до національної школи, оскільки за змістом та засобами роботи вона була побудована відповідно до потреб планової економіки. Проте, відмовившись від організаційно-методичної структури профорієнтаційної роботи з молоддю, яка склалася у СРСР, у національній школі так і не було створено відповідної системи, яка б відповідала стану, перспективам та особливостям соціально-економічного розвитку суспільства та новим принципам, які покладено в основу навчально-виховної роботи загальноосвітньої школи. По суті справи, сьогодні постала проблема оновлення змісту, форм та методів профорієнтаційної роботи зі школярами. При вирішенні цієї проблеми необхідно враховували накопичений досвід роботи з професійної орієнтації учнів. З цієї точки зору особливо цікавими є зміст та форми профорієнтаційної роботи з учнями, яка здійснювалася у 20–30-х рр. ХХ століття, оскільки розвивалися під час впровадження нової економічної політики, тобто в період певної лібералізації та багатокладності вітчизняної економіки.

Впровадження професійної орієнтації у практику роботи школи у 20-х рр. обумовлювалося не лише соціально-економічними потребами суспільства, але й досягненнями у галузі психології, фізіології, педагогіки тощо, які дозволяли не лише здійснювати вивчення особливостей особистості, але й розробити критерії для кількісної і якісної оцінки індивідуальних відмінностей людини, визначити її придатність для трудової діяльності за певною професією і таке інше. Слід зазначити, що у 20-30-х рр. профорієнтаційна робота зі школярами здійснювалася переважно під егідою Народного комісаріату праці через профконсультаційні бюро, перше з яких було створено в Ленінграді у 1927 році. В наступному році профконсультаційні бюро були відкриті в Україні [5, с. 48]. При організації роботи профконсультаційних бюро з учнями шкіл широкого використовувався досвід роботи аналогічних структур за кордоном, в першу чергу – в Німеччині [3].

Слід зауважити, що в зазначений період окремі елементи профорієнтаційної роботи з учнями шкіл реалізовувалися і до створення профконсультаційних бюро. Так наприклад, в рамках проведення психотехнічних досліджень у школі вивчалися особливості особистості учнів. Певного поширення набула така форма профінформаційної роботи як ознайомлення учнів з оточуючим школу виробничим середовищем, яка реалізовувалася як в процесі екскурсій, так і шляхом залучення школярів до

виробничої діяльності на промислових і сільськогосподарських підприємств. Учні також знайомилися з основами виробництва і основними професіями при вивченні шкільних предметів, під час роботи у шкільних майстернях, в старших класах – під час виробничої практики і таке інше. В рамках здійснення педологічної роботи вивчалися особливості особистості школярів. Проте, згадані заходи не поєднувалися у загальну систему, спрямовану на підготовку школярів до вибору майбутньої професії.

Згідно з положенням про профконсультаційні бюро, профорієнтаційна робота з учнями шкіл передбачала: популяризацію роботи з профконсультації; профінформаційну роботу; накопичення профорієнтаційної інформації про школярів [9, с. 11]. Профорієнтаційна робота у школах мала за мету попереднє формування в учнів професійної спрямованості і здійснювалася в таких основних формах: проведення профконсультаційних лекцій і бесід; проведення профконсультаційних екскурсій; організація роботи шкільних гуртків з профорієнтації; здійснення педологічних спостережень в інтересах профконсультації; психотехнічні обстеження школярів в інтересах профконсультації; здійснення професійних проб; накопичення профорієнтаційної інформації про школярів, зокрема – ведення особових карток учнів, яка потім передавалася до профконсультаційних бюро.

Певний розвиток у 20–30-х рр. одержала така форма ознайомлення учнів шкіл з найбільш поширеними робітничими професіями як професійні проби. При цьому широко використовувався відповідний досвід західних країн, у першу чергу – Швейцарії і Франції, які практикували так зване „допрофесійне” навчання. Останнє передбачало організацію курсів і майстерень, в яких учні могли б спробувати свої сили у практичній діяльності і, переходячи з однієї майстерні до іншої, змогли б знайти найбільше підхоже до своїх здібностей і схильностей заняття. Так, наприклад, паризькою промисловою палатою при ряді шкіл були створені майстерні, в яких учень міг знайти той рід роботи, що найбільше відповідає його інтересам, здібностям і схильностям. Робота в цих класах продовжувалася протягом року і передбачала ознайомлювальне навчання школяра в чотирьох майстернях, як-от – бляшаній, столярній, слюсарній, механічній. Після першого навчального півріччя підліток обирав, з урахуванням рекомендацій профконсультанта, найбільше підхожу для себе професію. У наступні півріччі підліток спеціалізувався за обраним напрямом, але не у вузьких рамках. Так, наприклад, підліток, що обирав механічну майстерню, працював над автомобільними частинами, над точною механікою, над вимірювальними інструментами тощо [7].

Радянська трудова школа, у першу чергу – школи з індустріально-технічним ухилом, у принципі мали сприятливі педагогічні умови для організації професійних проб, але їхнє здійснення стримувалося недостатнім рівнем розвитку матеріально-технічної бази шкіл. Оскільки більшість трудових шкіл не мало обладнаних належним чином майстерень, то для проведення професійних проб передбачалося організувати районні гуртки,

які б працювали на базі належно обладнаних шкільних майстерних або майстерних фабрично-заводських училищ [5].

У загальній системі профорієнтаційної роботи зі школярами велике значення приділялося кабінетам професіознавства, які створювалися як при школах, так і при профконсультаційних бюро. Кабінети мали у своєму розпорядженні фотографії, малюнками, діаграмами, конкретні експонати, які дозволяло наочно ознайомити школярів з основними виробничими процесами, дати уявлення про найважливіші галузі промисловості, про систему професійно-технічної освіти, про умови праці і побуту робочої молоді, про професійні шкідливості, зв'язані із тим або іншим виробництвом, про психофізіологічні вимоги, які ставляться різними професіями до людини і так далі [1].

В 20–30-х рр. велике значення в загальній системі заходів із професійної орієнтації приділялося виданню відповідної літератури і наочної агітації, як-от: листівкам і плакатам; описам професій; спеціальним журналам; художній літературі, що відповідає цілям профконсультації. Так наприклад, видавництвом „Молода гвардія” було випущено серію збірників „Робітники у світовій літературі”. У цих збірниках були зібрані уривки з художніх творів, що ілюструють роботу металістів, рудокопів, текстильників, транспортників, будівельників і представників інших, переважно робітничих професій. Був також випущений збірник „Діти праці в російській художній літературі”, хрестоматії з історії дитячої праці тощо [там же].

У даний період були зроблені перші спроби використати можливості кінематографу в профорієнтаційних цілях. Однією з лєнінградських кінематографічних фірм був відзнятий фільм „Науковий вибір професії”, який знайомив з організацією процесу визначення професійної придатності людини, але подальшого розвитку це форма профорієнтаційної роботи не одержала [5].

Особливе місце у системі профорієнтаційної роботи з учнями обіймали педологічні та психотехнічні дослідження. Педологія передбачала на інтегрований підхід до вивчення дитини з урахуванням її генетичних особливостей та особливостей оточуючого соціокультурного середовища. З точки зору профорієнтації школярів, педологічні обстеження спрямовувалися на вивчення професійної спрямованості школяра, його професійних інтересів, мотивів вибору майбутньої професії та вікової динаміці їх змін. Найбільш поширеними методами роботи за цим напрямом були: опитування, анкета, твір, присвячений вибору майбутньої професії, спостереження за трудовою поведінкою школяра (робота в майстернях або заняття в гуртках, ставлення до певного виду праці, орієнтування в нових умовах праці, підходи до розв'язання прикладної задачі тощо).

Для фіксації результатів педологічних досліджень в інтересах профорієнтації було розроблено картку спостережень. Крім загальних відомостей про учня вона містила інформацію за такими розділами: особистісні якості (установка у трудовій та суспільній діяльності, особливості пам'яті, дисциплінованість, наполегливість у досягненні

поставленої мети і таке інше), трудова установка (акуратність в роботі, інтереси та схильності до певного виду праці, ініціативність у роботі тощо), відзиви про учня (схильність до фізичної або інтелектуальної праці, професійні наміри, успішність у навчання і т. ін.).

Здійснення педологічних досліджень передбачало вивчення соціально-економічного оточення учня, зокрема – проведення побутових обстежень. У 20-30-х рр. практикувалося складання так званих соціометричних профілів. Для їх підготовки деякі установи освіти мали спеціальних соціальних інспекторів, які обстежували соціально-побутові умови учнів в складали соціально-діагностичні профілі. До згаданих профілів включалася така інформація: 1) бюджет сім'ї; 2) житлові умови; 3) одяг та взуття учня; 4) харчування; 5) режим дня та гігієнічний режим школяра; 6) освітній рівень сім'ї; 7) форми виховання у сім'ї; 8) праця та дозвілля школяра; 9) алкоголізм у сім'ї; 10) вплив на учня позашкільного та позасімейного середовища [10].

В період, який розглядається, особливого поширення набули психотехнічні обстеження. При здійсненні психотехнічних обстежень школярів з метою профорієнтації застосовувалися дві основні групи методик – орієнтувальні та спеціальні. Орієнтувальні методики призначалися для визначення основних психотехнічних показників, які характеризують особистість. Вони передбачали застосування групових та індивідуальних тестів, в тому числі з застосуванням спеціальної апаратури. На основі аналізу одержаних результатів визначався загальний профіль особистості. Він зокрема дозволяв визначати оптимальний для учня напрям навчально-трудової спеціалізації. Спеціальні методики призначалися для здійснення профвідбору на професії які ставлять підвищені вимоги до якостей особистості і в школі практично не застосовувалися [7].

У практики роботи зі школярами профконсультаційні бюро застосовували орієнтувальні методики, які дозволяли виявити такі психотехнічні показники як рівень розумового розвитку, схильність до конструктивно-технічної діяльності, особливості моторної сфери та різні показники рецепторів тощо [5]. Так наприклад, для обстеження рівня розумового розвитку використовувалися: тест знаходження зайвих слів; тест детермінованих аналогій; тест послідовності дій; тест на виконання інструкцій; тест недетермінованих аналогій.

Крім орієнтації учнів загальноосвітніх шкіл на оволодіння робітничими професіями перед школою ставилася задача їх підготовки до вступів до вищих навчальних закладів, тобто надбання професій, які потребували вищої освіти і за термінологією 20–30-х рр. визначалися як академічні.

При явній диспропорції між кількістю абітурієнтів та числом наявних навчальних місць, постала проблема вибору тих претендентів на одержання вищої освіти, від яких з більшою ймовірністю можна було очікувати кращих результатів навчання. Зрозуміло, що за таким критеріями відбору як середній бал атестату або результати вступних іспитів спрогнозувати успішність навчання майбутнього студента з достатньо високим рівнем вірогідності було практично неможливо. Крім того, робота за так званими „академічними”

професіями вимагала від людини наявності певного рівня інтелектуального розвитку, спеціальних здібностей і схильностей тощо. Для подолання згаданих протиріч на початку 20-х рр. в деяких країнах було розроблено та реалізовано низку організаційних та наукових заходів, які одержали узагальнену назву „академічна профконсультація”.

Певні кроки по впровадженню академічної профконсультації в 30-х рр. здійснювалися і в СРСР. При цьому основна робота з відбору майбутніх студентів покладалася на школу. Вона повинна була здійснити, по-перше, соціальний відбір; по-друге, виділити з числа учнів, які відповідали жорстким на ті часи вимогам щодо соціального походження, найбільш придатних до навчання у вузах. Передбачалося, що школа надаватиме старшокласникам інформацію про систему вищої професійної освіти, окремі ВНЗ та професії, які можна в них надбати. Крім того, школа здійснювала роботу по визначенню схильностей, рівня спеціальних здібностей та розумового розвитку потенційних абітурієнтів [3].

Значний внесок у розвиток теорії та практики профорієнтаційної роботи з учнями було внесено українськими вченими. Так, в публікаціях І.Гука, І.Карпова, Є.Краснопольського, А.Мандрики, Г.Смишляєва, М.Третякова тощо, було висвітлено окремі проблеми, притаманні професійній орієнтації 20–30-х рр., зокрема – схема опису професії, комплекс вимог до представників певних професій, схеми вивчення особливостей особистості учнів, професійних намірів молоді тощо. У структурі Українського науково-дослідного інституту педагогіки було створено відділ професійної освіти, який займався дослідженням проблем психотехніки, складанням професіограм, інтерпретацією результатів досліджень особливостей особистості тощо. Крім того, протягом 1925-30 рр. згаданий інститут видав понад двадцять номерів журналу “Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології”, в яких зокрема висвітлювалися результати досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених з проблем професійної орієнтації [11].

Проте, значні досягнення у теорії і практиці профорієнтаційної роботи з школярами було перекреслено в середині 30-х років. Після постанови ЦК ВКП (б) від 4 липня 1936 року “Про педологічні перекручення у системі Наркомпросів”, в школах було ліквідовано посади педологів, а багатьох вчених-педологів репресовано. Педологічні дослідження, в тому числі – вивчення проблем професійної орієнтації, було припинено. Під особливо інтенсивну критику підпали методи психічного розвитку дітей, в першу чергу – анкети та тести. Проблеми тестології (тести успішності, психодіагностичні тести профорієнтаційного призначення та інші) було віднесено до категорії буржуазних і, як наслідок, ворожих та непридатних радянській науці. Дослідження проблем профорієнтації було зупинено, а установи та організації, які займалися профорієнтаційною роботою з учнями – ліквідовано.

Таким чином, у 20–30-х рр. минулого сторіччя були створені організаційні та психолого-педагогічні умови, які дозволяли здійснювати

профорієнтаційну роботу зі школярами. За своєю структурою, змістом та формами вона в основному співпадала з системою профорієнтаційної роботи, яку було відновлено у радянській школі у 70–80-х рр. При цьому слід зазначити, що деякі форми і методи профорієнтаційної роботи зі школярами, які використовувалися в 20–30-х рр. і довели свою ефективність, відновлено не було. До них можна віднести взаємодію школи з органами працевлаштування, підготовку соціометричних профілів та карт спостережень за учнями, здійснення академічної профконсультації і т. ін. В умовах розвитку ринкової економіки практичний досвід профорієнтаційної роботи з учнями у двадцяті роки, набутий в умовах дії нової економічної політики, повинен вивчатися, переосмислюватися, модифікуватися і використовуватися в сучасній національній школі.

Л і т е р а т у р а

1. Болтунов А.П. Принципы и система профориентации в школе. – Л.: ЛГПИ ім. А.И.Герцена, 1932. – 158 с.
2. Дунаевский Р.Ф. Профессиональный подбор и его социальный смысл: методология профессионального подбора. – Харьков, 1923. – 64 с.
3. Закатнов Д.О. Становлення академічної профконсультації у США та країнах Західної Європи // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2000. – № 8. – С. 88–92.
4. Карпов І., Смишляев Г. Методология й методика побудови профілю спеціаліста // Робітнича освіта. – 1932. – № 2. – С. 12–27.
5. Кларк А.Ф., Билибин А.В., Кушинников А.А. Профессиональная консультация и профессиональной отбор. – М.-Л. : Гострудиздат, 1930. – 204 с.
6. Кларк А., Кушинников А. Краткое сообщение о работе психотехнического отдела Детского обследовательского института // Вопросы изучения и воспитания личности. – 1927. – №№ 1-3.
7. Левитов Н.Д. Профессиональная ориентация и школа. – М.: Новая Москва, 1925. – 148 с.
8. Маркин О.В. Производственные экскурсии в начальной школе. - М.: Государственное издательство, 1927. – 42 с.
9. Положение о профконсультационных бюро при органах НКТ РСФСР // Известия НКТ СССР. – 1929. – № 11. – С. 10–12.
10. Польшман Р. Педологическая карточка // Новое в дефектологии. – 1928. – № 1. – С. 4–11.
11. Трудова політехнічна школа: міфи і реальність (1917-1941 рр.) / Д.О. Тхоржевський, А.В. Вихрущ, Г.В. Терещук та ін. – Тернопіль: Тернопільський держ. пед. інст., 1994. – 135 с.